

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

УДК 343.1

І. В. Грицюк, канд. юрид. наук, доцент, доцент
Університет державної фіскальної служби України
Кафедра кримінального процесу та криміналістики
вул. Університетська, 31, Ірпінь, Київська обл., 08201, Україна

М. В. Лабадзе, здобувач вищої освіти
Університет державної фіскальної служби України
Навчально-науковий інститут права
вул. Університетська, 31, Ірпінь, Київська обл., 08201, Україна

ГЛАСНІСТЬ ТА ВІДКРИТІСТЬ СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЯК ПЕРЕДУМОВИ ЗАКОННОГО ТА СПРАВЕДЛИВОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА УКРАЇНИ

Статтю присвячено проблемі утвердження законного та справедливого кримінального судочинства України шляхом забезпечення гласності та відкритості судового провадження як основних засад здійснення судочинства.

Ключові слова: гласність, відкритість, публічність, судове провадження, кримінальне судочинство.

Постановка проблеми. Побудова правової держави в Україні висуває на передній план завдання щодо забезпечення прав та законних інтересів громадян, верховенства закону у всіх сферах державного та громадського життя. Гарантією прав і свобод людини є Конституція України (далі – КУ). Одним з найважливіших аспектів у виконанні завдання щодо забезпечення прав та законних інтересів громадян є питання про систему засад кримінального провадження. У сфері кримінального судочинства, де має місце застосування різних заходів державного примусу і де обмежуються права та свободи осіб, залучених у сферу кримінального процесу, питання охорони прав і законних інтересів учасників кримінального провадження набуває особливого значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання про систему засад кримінального провадження досліджується як вітчизняними, так і зарубіжними вченими. У теорії кримінального процесу питанням поняття та системи принципів кримінального процесу присвячені праці Ю. М. Грошевого, Т. М. Добровольської, А. Я. Дубинського, В. Т. Маляренка, М. М. Михеєнка, В. Т. Нора, М. С. Строговича, І. В. Тирічева, В. М. Тертишника та ін. Але система принципів кримінального процесу суттєво змінилася, з'явилися нові засади, які потребують подальшого дослідження.

Метою статті є з'ясування сутності засади гласності та відкритості судового провадження та його вплив на забезпечення законного та справедливого судочинства України.

Виклад основного матеріалу. У правовій державі судочинство ґрунтується на засадах, які забезпечують права учасників судового процесу, гарантії їх реалізації в такий спосіб, щоб кожній зацікавленій особі створити реальну можливість для здійснення свого права на судовий захист. Засади кримінального процесуального права є гарантією дотримання прав і законних інтересів особи в кримінальному судочинстві; гарантією прийняття законних і обґрунтованих рішень у кримінальному провадженні; вихідними положеннями для тлумачення окремих кримінально-правових засад. В той же час, засади кримінального провадження утворюють систему самостійних, об'єктивно взаємопов'язаних правових положень, які розповсюджують свою дію на все кримінальне судочинство України.

Основні засади судочинства у правовій державі мають демократичну і правозахисну спрямованість. Так, до основних засад судочинства в Україні віднесено гласність судового

процесу та його повне фіксування технічними засобами (п. 6 ч. 1 ст. 129 КУ). Це означає, що гласність і повне фіксування судового процесу технічними засобами є невід'ємними та обов'язковими складовими судового процесу в межах, установлених Конституцією України та деталізованих у процесуальному законодавстві. Звідси, особливої актуальності набуває проблема зазначена у ст. 27 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України). Її положення вимагають ґрунтовного дослідження з метою належного застосування на практиці.

На думку Г. І. Багнюк, не дивлячись на те, що питанню принципу гласності та відкритості у вітчизняній юридичній літературі приділялась значна увага, при цьому, враховуючи положення зазначені в ст. 27 КПК України, все ж таки досить суперечливими залишаються поняття та зміст принципу гласності і відкритості кримінального провадження, зокрема щодо поділу гласності судового процесу на «внутрішню» і «зовнішню», та входження до її змісту інституту участі громадськості у здійсненні правосуддя [1].

Закріплена в статті 27 КПК України засада гласності і відкритості судового провадження та його повне фіксування технічними засобами ґрунтується на конституційному положенні, що визначене як основна засада судочинства – гласності судового процесу та його повне фіксування технічними засобами (п. 6 ч. 1 ст. 129 КУ). Міжнародно-правові акти, які становлять національне законодавство, також передбачають основну частину цієї засади. Так, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права закріплює право кожного, кому пред'явлено обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення, на справедливий, публічний розгляд справи (ст. 14). Рівно ж і Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (далі – КЗПЛ) зазначає, що кожна людина при висуненні проти неї кримінального обвинувачення має право на справедливий і відкритий розгляд такої справи незалежним і безстороннім судом, а судові рішення оголошуються прилюдно (п. 1 ст. 6).

Гласність і відкритість кримінального провадження в судах різних інстанцій є важливою умовою неупередженого, всебічного і повного дослідження обставин кримінального правопорушення та ухвалення на цій основі законного, обґрунтованого і справедливого рішення. Можливість присутності на судовому розписці не лише його учасників, а й широкої публіки сприяє зміцненню в суспільстві впевненості у правильному функціонуванні судів, довіри до них тощо. Така засада покликана спонукати суддів та інших учасників судового розгляду добросовісно реалізовувати права та виконувати свої професійні обов'язки, суворо дотримуватися правил судочинства, етики взаємин між учасниками розгляду, а також здійснює виховний вплив на всіх присутніх у залі засідання суду.

Засада гласності нині однозначно не визначена. Окрім публічності, у науковій літературі йдеться про транспарентність і відкритість. Термін «транспарентність» є здобутком західної політико-правової науки, але останнім часом широко використовується і вченими пострадянського простору.

Термін «транспарентність» є широко вживаним і бере свій початок з давніх-давен та має витоки в різних мовах. Так, зокрема, з англійської «transparency» перекладається як «прозорий» [2], але загальноприйнятим вважається єдине походження відповідного поняття з латини, де «transparere» дослівно перекладається як «щось прозоре та зрозуміле» [3].

На думку О. Кошової, в більшості документів Організації з безпеки і співробітництва в Європі термін «транспарентність» використовується безпосередньо, а в матеріалах, пов'язаних із діяльністю Європейського Суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), частіше використовуються поняття «відкритість» і «публічність» [4]. Звідси, термін «транспарентність» змістовно поєднує в собі вказані дві складові.

В той же час, на думку Д. П. Співака, в світі нараховується близько 20 країн, в яких принцип транспарентності державного управління для широкого громадського контролю закріплено на рівні правової норми спеціальним законодавством [4], що говорить про вагомність відповідного принципу та необхідність його імплементації у національне законодавство.

Під засадою гласності кримінального судочинства розуміють звернену до суду конституційно-правову вимогу про відкритий розгляд справ, яка визначає спрямованість та

напрямки реалізації певної групи норм кримінального процесу, впливає на порядок провадження у справі на різних його стадіях, спрямована на реалізацію завдань кримінального судочинства, і є засобом формування громадської думки про судочинство (правосуддя), підвищення соціальної активності громадян, рівня їх правової, моральної та політичної культури, гарантією прав і законних інтересів громадян, реалізації інших засад кримінального судочинства [6, с. 88].

Гласність притаманна всім стадіям судового провадження – судовому розгляду в суді першої інстанції та при перегляді судових рішень у судах апеляційної та касаційної інстанцій, у Верховному Суді України.

Разом з тим, у практиці ЄСПЛ виникали питання про дотримання принципу гласності в апеляційних, касаційних та інших інстанціях, де перевіряються прийняті рішення. У справах «Монель проти Швеції» (рішення від 22 лютого 1984 р.) та «Моріс проти Швеції» (рішення від 2 березня 1987 р.) перед судом постало питання про можливість відходу апеляційної інстанції від принципу відкритого розгляду, на якому обвинувачений може бути присутній і відстоювати свою позицію. ЄСПЛ постановив, що коли розгляд у суді першої інстанції був гласним, то відсутність гласності у судах другої і третьої інстанцій може бути виправдана особливостями процедури. Якщо скарга зачіпає виключно питання права, а не факту, то, на думку ЄСПЛ, вимоги гласного розгляду є дотриманими і тоді, коли заявнику не була надана можливість особисто бути заслуханим в апеляційному або касаційному суді.

Сутність засади гласності і відкритості судового провадження полягає у забезпеченні можливості: 1) кожній повнолітній особі бути присутньою під час судового розгляду в залі судового засідання; 2) висвітлення в засобах масової інформації відомостей про хід і результати судового процесу, а також іншими способами повідомити населення про його перебіг (зовнішня гласність). Зокрема, представники засобів масової інформації мають пріоритетне право бути присутніми під час відкритого судового засідання (ч. 2 ст. 328 КПК України).

Учасники судового провадження, а також особи, які не брали участі у кримінальному провадженні, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси чи обов'язки, мають право: 1) одержати інформацію про хід і результати судового розгляду; 2) ознайомитися з прийнятими процесуальними рішеннями та отримати їх копії. Обмеження цих прав не допускається. Згідно з ч. 1 ст. 11 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» кожен, хто не є стороною у справі, має право на вільний доступ до ухвалених судових рішень у порядку, встановленому законом. Сторони повинні бути в належній процесуальній формі своєчасно повідомлені про дату, час і місце судового розгляду. При цьому ніхто не може бути обмежений у праві на отримання в суді такої інформації, крім випадків, передбачених законом. Відповідно до пп. 3-5 ст. 412 КПК України здійснення судового провадження за відсутності представників сторін визнається істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону і є підставою для зміни або скасування судового рішення (п. 3 ч. 1 ст. 409; п. 1 ч. 1 ст. 438 КПК України).

Засада гласності і відкритості судового розгляду у встановлених законом випадках може бути обмежена повністю або частково. Частина 2 ст. 27 КПК України перераховує такі випадки, зокрема у чітко обмежених випадках: 1) якщо обвинуваченим є неповнолітній; 2) у разі розгляду справи про злочин проти статевої свободи та статевої недоторканості особи; 3) при необхідності запобігти розголошенню відомостей про особисте та сімейне життя чи обставин, які принижують гідність особи; 4) якщо здійснення провадження у відкритому судовому засіданні може призвести до розголошення таємниці, що охороняється законом; 5) в разі необхідності забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні. Таке рішення приймається в підготовчому судовому засіданні (п. 2 ч. 2 ст. 315 КПК України). При цьому передбачений законом перелік виняткових випадків є вичерпним і розширювальному тлумаченню не підлягає.

Рішення про проведення кримінального провадження у закритому судовому засіданні повністю чи лише в окремих його частинах ухвалюється судом як за клопотанням сторін, так і за власною ініціативою суду. Якщо випадки, передбачені ч. 2 ст. 27 КПК України, ви-

никають у ході досудового розслідування під час розгляду і вирішення питань, віднесених до повноважень слідчого судді, рішення про обмеження гласності і відкритості такого розгляду в судовому засіданні ухвалюється слідчим суддею.

Частина 2 статті 27 КПК України першою підставою проведення закритого судового засідання називає неповноліття обвинуваченого, тобто недосягнення ним 18-річного віку. Обмеження гласності і відкритості судового розгляду з участю неповнолітнього обвинуваченого обумовлене, насамперед, інтересами неповнолітнього. Під час кримінального провадження про обвинувачення неповнолітніх необхідно враховувати особливості їх психіки, недостатність соціальної зрілості та життєвого досвіду. Ці фактори зобов'язують суд з особливою турботою віднести до цієї категорії обвинувачених і унеможливити негативний вплив на них.

Закритий судовий розгляд справ про злочини проти статевої свободи і статевої недоторканності продиктований необхідністю охорони суспільної моралі та інтересів потерпілої особи. Чинне кримінальне законодавство України до злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканності відносить такі: зґвалтування, насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, примушування до вступу в статевий зв'язок, статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості, розбещення неповнолітніх.

Підставою для ухвалення рішення про проведення закритого судового розгляду може бути необхідність в обмеженні розголошення відомостей про особисте та сімейне життя або обставини, які принижують гідність особи. Такі відомості можуть міститися в особистих записах, листах та іншій кореспонденції, в телефонних розмовах та інформації, яка передається електронними та іншими видами зв'язку.

Закрите судове засідання (повністю або частково) за участю лише його учасників проводиться і у випадках необхідності запобігти розголошенню відомостей, що становлять охоронювану законом таємницю. До охоронюваної законом таємниці належить: державна таємниця (статті 1, 8 Закону України «Про державну таємницю»); адвокатська таємниця (ст. 22 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»); банківська таємниця (ст. 60 Закону України «Про банки і банківську діяльність»), комерційна таємниця (статті 36, 162 Господарського кодексу), таємниця усиновлення (ст. 226 Сімейного кодексу) тощо.

Дія принципу гласності може бути значно обмежена приписами про недопустимість розголошення без дозволу суду свідком, перекладачем, експертом, спеціалістом, присяжним відомостей, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього і стали відомі цим учасникам у зв'язку з виконанням їх обов'язків (п. 3 ч. 2 ст. 66; п. 4 ч. 3 ст. 68; п. 4 ч. 5 ст. 69; п. 3 ч. 5 ст. 71; п. 6 ч. 2 ст. 386 КПК України). На потерпілого також покладається обов'язок не розголошувати без дозволу суду відомості, які стали йому відомі у зв'язку з участю у кримінальному провадженні і становлять охоронювану законом таємницю (п. 3 ч. 1 ст. 57 КПК України).

Особисті записи, листи, зміст особистих телефонних розмов, поштових, телеграфних повідомлень та іншої кореспонденції можуть бути оголошені у відкритому судовому засіданні. З метою дотримання положень ст. ст. 31 і 32 КУ щодо таємниці спілкування та невтручання у приватне життя слідчий суддя, суд вправі прийняти рішення про їх дослідження у закритому судовому засіданні при необхідності запобігти розголошенню відомостей про особисте та сімейне життя чи обставин, які принижують гідність особи (п. 3 ч. 2 ст. 27 КПК України). Дане правило застосовується і при дослідженні матеріалів фотографування, аудіо-, відеозаписів, кінозйомки, що мають особистий характер.

Кримінальне провадження у закритому судовому засіданні суд здійснює з додержанням правил судочинства, передбачених КПК України. Особи, які безпосередньо не беруть участь у цьому провадженні, до зали судового засідання не допускаються. При цьому дія принципу гласності не виключається, оскільки на судовому розгляді в закритому судовому засіданні можуть бути присутні сторони та інші учасники кримінального провадження (внутрішня гласність). До того ж суд має право своєю ухвалою тимчасово видалити неповнолітнього обвинуваченого із зали судового засідання на час дослідження обставин,

що можуть негативно вплинути на нього (ч. 1 ст. 495 КПК України). Закон передбачає такі обмеження для: 1) усунення можливого негативного ефекту судового процесу на малолітніх та неповнолітніх; 2) створення найбільш сприятливих умов для одержання від них правдивих показань і для здійснення кримінального провадження в цілому.

З метою дотримання засади гласності та відкритості судового процесу, а також створення необхідних умов для повного, всебічного й об'єктивного дослідження обставин кримінального правопорушення суд вправі ухвалити рішення про здійснення судового провадження у режимі відеоконференції (дистанційне судове провадження), наприклад, у разі необхідності забезпечення безпеки осіб; проведення допиту малолітнього чи неповнолітнього свідка, потерпілого тощо (статті 336, 354 КПК України).

У аспекті гласності судового процесу доцільним здається звернення окремої уваги на права преси в судовому розгляді, їх права щодо публікацій інформації про судові процеси. Згідно зі ст. 26 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», здійснюючи свою діяльність на засадах професійної самостійності, журналіст використовує права та виконує обов'язки, передбачені Законом України «Про інформацію» та цим Законом. Журналіст має право: на вільне одержання, використання, поширення (публікацію) та зберігання відкритої за режимом доступу інформації; відвідувати державні органи влади, органи місцевого і регіонального самоврядування, а також підприємства, установи і організації та бути прийнятим їх посадовими особами; відкрито здійснювати записи, у тому числі із застосуванням будь-яких технічних засобів, за винятком випадків, передбачених законом, тощо.

Що стосується публікацій про судові справи у засобах масової інформації, прямої заборони щодо таких обмежень чинне законодавство не містить. Разом з тим уявляється, що допустимість таких публікацій обумовлена неприпустимістю порушення конституційних прав і свобод громадян та здійснення будь-якого стороннього впливу на суддів у будь-який спосіб, що прямо заборонено законодавством.

Вимога публічного проголошення судового рішення закріплена у ч. 1 ст. 6 КЗПЛ. Якщо судовий розгляд відбувався у закритому судовому засіданні, закон вимагає обов'язкового проголошення судового рішення публічно, проте з пропуском тієї інформації, яка стала підставою для проведення закритого судового засідання та яка на момент проголошення судового рішення підлягає подальшому захисту від розголошення.

Суттєвим аспектом гласності і відкритості кримінального судочинства є публікація судових рішень та право на доступ до них. Відповідно до Закону України «Про доступ до судових рішень» від 22 грудня 2005 р. кожен має право на доступ до судових рішень у порядку, визначеному цим Законом. На Державну судову адміністрацію України названим Законом покладено обов'язок ведення Єдиного державного реєстру судових рішень судів загальної юрисдикції. Внесені до Реєстру рішення є відкритими для доступу на офіційному веб-порталі судової влади. Проте в них не можуть розголошуватися відомості, які дають можливість ідентифікувати фізичну особу. Такі відомості замінюються літерними або цифровими позначеннями. Вони можуть публікуватися в друкованих виданнях, з них можна робити електронні копії тощо.

Висновки. З огляду на вище викладене, слід зробити такі висновки що, засада гласності і відкритості в кримінальному судочинстві: а) забезпечує виконання судом його виховної і попереджувальної функцій; б) дозволяє громадськості здійснювати контроль за діяльністю державних органів, що підсилює почуття відповідальності в останніх і піднімає рівень ефективності їхньої роботи; в) підсилює зв'язок суду з громадськістю, спрямовує його на усунення причин і умов вчинення злочинів і їхнє попередження; г) підвищує силу і переконливість судового вироку як акту правосуддя; д) зміцнює гарантії прав і законних інтересів особистості; е) є знярядям пропаганди моральності і права.

Список літератури

1. Багнюк Г. І. Гласність і відкритість судового провадження в кримінальному процесі: проблеми правового врегулювання / Г. І. Багнюк // Проблеми розвитку законодавства і правозастосовчої практики:

- Міжнародна науково-практична інтернет-конференція за різними юридичними напрямками. – Тернопіль, 2013. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lex-line.com.ua/?language=ua&go=full_article&id=1382.
2. Oxford Advanced Learner's Dictionary / ed. J. Crowther. – Oxford: Oxford University Press, 1998. – 1271 p.
  3. Кудіна О. Транспарентність влади в Україні: проблеми становлення та чинники забезпечення [Текст] / О. Кудіна // Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Філософія. Соціологія. Політологія. – 2013. – Т. 21, Вип. 23 (4). – С. 33-38.
  4. Кошова О. Транспарентність сучасної судової влади [Текст] / О. Кошова // Філософські та методологічні проблеми права. – 2015. – № 1-2 (9-10). – С. 209-216.
  5. Співак Д. П. Інститут транспарентності у діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування / Д. П. Співак // Політологічні записки. – 2011. – № 4. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Polzap_2011_4_48.
  6. Кримінально-процесуальне право України [Текст]: Підручник / За заг. ред. Ю. П. Аленіна. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2009. – 816 с.

Стаття надійшла 25.02.2018 р.

И. В. Грицюк, канд. юрид. наук, доцент, доцент
 Университет государственной фискальной службы Украины
 Кафедра уголовного процесса и криминалистики
 ул. Университетская, 31, Ирпень, Киевская обл., 08201, Украина

М. В. Лабадзе, соискатель высшего образования
 Университет государственной фискальной службы Украины
 Учебно-научный институт права
 ул. Университетская, 31, Ирпень, Киевская обл., 08201, Украина

ГЛАСНОСТЬ И ОТКРЫТОСТЬ СУДЕБНОГО ПРОИЗВОДСТВА КАК ПРЕДПОСЫЛКИ ЗАКОННОГО И СПРАВЕДЛИВОГО УГОЛОВНОГО СУДОПРОИЗВОДСТВА УКРАИНЫ

Резюме

Статья посвящена проблеме утверждения законного и справедливого уголовного судопроизводства Украины путем обеспечения гласности и открытости судебного производства в качестве основных положений осуществления судопроизводства.

Ключевые слова: гласность, открытость, публичность, судопроизводство, уголовное судопроизводство.

I. V. Hrytsiuk, Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor
 University of the State Fiscal Service of Ukraine
 Department of Criminal Procedure and Criminalistics
 Universitetskaya St., 31, Irpin, Kyiv region, 08201, Ukraine

M. V. Labadze, Applicant Higher Education
 University of the State Fiscal Service of Ukraine
 Educational and Scientific Institute of Law
 Universitetskaya St., 31, Irpin, Kyiv region, 08201, Ukraine

TRANSPARENCY AND OPENNESS OF COURT PROCEEDINGS AS A PRECONDITION FOR JUST AND FAIR CRIMINAL JUSTICE UKRAINE

Summary

The article is devoted to the problem of the establishment of legal and just criminal justice in Ukraine by ensuring publicity and openness of court proceedings as the main principles of the implementation of legal proceedings.

Key words: transparency, openness, publicity, litigation, criminal litigation.